

SENJSKA SPOVID OPĆENA KAO IZVOR AKADEMIJINA RJEČNIKA HRVATSKOGA ILI SRPSKOGA JEZIKA

U književne izvore Akademijina Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika¹ ušlo je svih pet djela senjske glagoljske tiskare neliturgijskog sadržaja, tj. *Spovid općena* (1496), *Naručnik plebanušev* (1507), *Transit sv. Jerolima* (1508), *Marijini mirakuli* (1508) i *Korizmenjak* (1508). Čini se da su ona naknadno ušla u izvore, a *Spovid općena*, najstarija od njih, ušla je posljednja, svakako poslije 1890. Naime u »Popisu knjiga i rukopisa upotrebljenih za Rječnik« uz senjska glagoljska izdanja (osim za *Spovid općenu*) piše da ih je počeo upotrebljavati Daničić, ali ne od početka.² *Spovid općenu* izdao je 1890. Ivan Milčetić u ćirilskoj transliteraciji u 23. knjizi »Starina« JA (127—153). Do tada je ona zapravo bila nepoznata, premda ju je 1887. spomenuo i opisao Ivančić u raspravi: Poraba glagolice kod redovnika III. reda sv. Franje po Dalmaciji, Istri i Kvarneru. U Zadru 1887.³ Upravo Milčetićevo izdanje *Spovidi općene* ušlo je u izvore Rječnika, a ostala su senjska izdanja ekscerpirana iz originala. Do god. 1890. već je bio objavljen treći dio Akademijina Rječnika (do riječi *isprekrajati*). U dokumentaciji uz pojedine riječi u Rječniku *Spovid općena* pojavljuje se istom sa slovom *k* (npr. uz riječ *kaz*).

Spovid općena je priručnik za svećenike za obavljanje ispovijedi koji je pod naslovom *Confessionale generale* napisao M. Carcano, znameniti franjevački propovjednik i duhovni pisac iz Milana u 15. st. U istom (15) stoljeću Carcanova *Confessionale generale* doživjela je pet talijanskih izdanja i prevedena je na druge jezike, pa i na hrvatski. Preveo ju je Senjanin Jakov Blažiolović (klerik, a od 1501. i biskup) i glagoljicom tiskao B. Baromić u Senju 25. travnja 1496. Tiskana je u šesnaestini na 37 listova na papiru s vodenim znakom vage u krugu. Na koncu knjižice nalazi se tipografski znak senjske glagoljske tiskare i *Spovid općena* jedino je djelo s njezinim znakom. Poznat je samo jedan primjerak u Knjižnici franjevac trećoredaca u Zagrebu uvezan zajedno s *Ivančićevim zbornikom*, glagoljskim rukopisom s konca 14. i poč. 15. st. I u tom primjerku manjka jedan list (str. 47. i 48).

Već je Milčetić uočio vrijednost *Spovidi općene* i ocijenio da je ona zbog svoje starine prava dragocjenost. »U 'Spovidi općenoj' nalazimo čistu čakavštinu iz druge polovine XV vijeka; toga radi i jest ovo važan spomenik za povijest hrvatskoga jezika« — piše Milčetić, kojemu nije bio poznat njezin talijanski predložak. On konstatira da je Blažiolovićev prijevod pun talijanskih riječi, »što svjedoči da je već u XV vijeku bio nagrđen jezik primo-

raca talijanizmima ... Blažiolović je unosio tuđe riječi koje iz običaja, koje iz nužde: on je bio zacijelo više puta u neprilici, kako bi ovu ili onu riječ hrvatski preveo«.4

Danas se zna da je izvornik senjskoj *Spovidi općenoj* bilo venecijansko izdanje Bernardina di Cori iz 1490.⁵ od kojega je poznat također samo jedan primjerak (Assisi, Biblioteca comunale, 211/1). Blažiolovićev prijevod vjeran je izvorniku i u njemu se ogleda čakavština 15. stoljeća. Po tome je *Spovid općena* vrijedan izvor Akademijina Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika, jer je Rječnik oskudan izvorima iz 15. st. (ima ih samo nekoliko). Akademijin Rječnik ide u povijesne rječnike i obuhvaća izvore hrvatskoga i srpskoga jezika od najstarijih vremena (od 12. stoljeća) do polovine devetnaestog stoljeća. Stoga za svaku riječ daje i povijesni podatak, tj. bilježi stoljeće u kojem se ona javlja. Za pojedine riječi potvrde iz *Spovidi općene* su i najstarije, štoviše i jedine u Akademijinu Rječniku. Najstarije su potvrde npr. za riječi: OBLIGATI, ... isto što oblegati; ... Za tri računi imaš se ispovidati, prvo zač si obligan ...

OBRETATELJ, m. nom. ag. prema glagolu obretati. ... Takov zval bi se obretatelj zla ...

OTAJNA, f. tajna, otajnost. ... Ako je on znal kukoli otajnu inih ...

PARAMENAT, m. isto što paramenta i istog postanja. ... Kada bi ... prodaval stvari posvećene, kako je knjige crikvene, kaleži, križi, paramente ...

RŽ, f. isto što raž. ... Inganamento est ... kada bi človik prodal rž mišanu s pšenicu i prodal bi ju za pšenicu ...

ZOJA, f. opći naziv za dragulje, dragocjenost. Tal. gioja: Ako se je deletal hoditi dobro obučen i nositi prstene i ine dobre zoje.

Jedine pak potvrde u Rječniku imaju npr. ove riječi iz *Spovidi općene*:

KUNTINO, adv. ... Inkvetudo jest okolo dobitka jedan apetit kuntino za dobiti.

MRMORATI, ... isto što mrmoriti, mrmnjati. ... Jošće je mrmoral, da ga Bog ni učinil lipa.

NEPROVIDLJIV, adj. onaj koji ne provida. ... On je zvan neprovidljiv, ki ne providi najprvo duši svojej.

OPACNIK, m. onaj koji opači. ... On je zvan opacnik, ki inih dobro obraća na zlo.

RAZMLASKATI, isto što sažvakati, mlaskajući dobro zgristi. ... Reci ... kao je jil s veliku brzostju ne dobro razmlaskajući.

RIKŠA, f. svađa, kavga, tučnjava. Lat. rixa s istim značenjem. ... Rikša (j)e, kada človik6 po besedah6 pride na delo.

SKREŠEVATI, ... prema skresiti; pf. uskršavati. ... On (tj. Isus) skreševaše mrtve, ozdravljaše gubave.

TAVOLER, m. neka igra na karte. Reci. ... ako gre v toverne igrajući na zari ali na karte tavoleri ... i ine igre nepodobne.

TEOLOJIK, adj. poss. od teologija, čak. lik za teologik; od lat. theologus. Od kih krêposti prvi tri jesu zbvane teoloice ...

TEPID, adj. mlak, mlačan; lat. tepidus, tal. tepido. On je zvan6 tepid aliti reći mlačan, a ini ni topl ni mrzal.

TRADIMENT, ... m. isto što tradimenat ... Zato te pitam ako si kada dal pest'ju ili oruž'em ali nogami ali palicu ali tradimenti.

URIGIVATI, ... v. rigati. Vomito jest, kada človik toliko je jil i pil, da gre urigujući simo i tamo ...

UTUČITI, ... utoviti. Ki (sebar) kada (h)oće ubiti svoga prasca ali vola najprvo ga dobro utuči ...

VOMITO, n. bljuvanje, povraćanje, riganje; tal. riječ, koja isto znači: Grlo (tj. grijeh od grla) ima ovih 14 kit ...: vomito, lašivija, multilokvio ...

ZEBET, m. vrsta mirisa: Od obonanja: Ako si kada nosil poli sebe musk ili zebet ...

Za pojedine riječi u Akademijinu Rječniku date su potvrde iz mlađih izvora (iz 16. i 17. st.), iako one dolaze već i u *Spovidi općenoj*. Razumije se da je takvih riječi najviše sa slovima koja su bila objavljena kada je *Spovid općena* istom ušla u izvore. Npr.:

APETIT, m. appetitus. Od XVII vijeka.

ART, f. ars, artificium, vještina, zanat. Od tal. arte. Od XVI vijeka.

AVANCAVATI (*Spovid*: AVANCATI) od tal. avanzare, dobivali, pretjecati, u jednoga pisca XVII vijeka.

BANAK, ... m. mensa, scamnum, od tal. banco. Od XVI vijeka ...

BREV, m. breve, papino pismo. Od XVI vijeka ...

BREZREDAN, adj. v. bezredan. Od XVII vijeka ...

ČLEN (2), m. v. član s kojim je jednoga korijena, u dva pisca XVI vijeka.

ČUČENJE, n. sensus, isp. ćutjeti, dolazi od XVI vijeka.

DEPENGATI, v. depingati, ... pf. pingere, naslikati, tal. dipingere ... u jednoga pisca XVII vijeka ...

DOVOLJ, adv. satis, dosta ... Može biti stara riječ, isp. stslov. dovoló. — U rukopisu čakavskom XVII vijeka ...

EKLEZIJASTIK, m. ecclesiasticus, jedna od knjiga staroga zavjeta ... Od XVI do XVII vijeka.

FATIGA (*Spovid*: FADIGA), f. trud, tal. mlet. fatiga. — Po zapadnim krajevima od XVI vijeka ...

FALJIVATI, impf. faliti. Od XVI vijeka ...

FALSIJA, f. laž. U pisaca čakavaca XVI vijeka ...

FRASKA (l), f. ludorija, tal. frasche. — U pisaca čakavaca XVI vijeka ...

FURIJOZ, adj. mahnit, bijesan, tal. furioso. — Od XVI vijeka po zapadnijem krajevima ...

FAŠTIDIJ, m. v. fastidijo ... Na jednom mjestu XVI vijeka ...

GRDINAL, m. v. kardinao. — Od XVI vijeka ...

INTELET, m. tal. intelletto, razum. — U jednoga pisca XVII vijeka.

IPOKRIT, m. tal. ipocrita, pretvorica, isporedi ipokrita. — XVI vijeka.

KVATRE, f. pl. u katoličkoj crkvi četiri posta ... Od XVI vijeka ...

MATRIMONIJ, m. ženidba, iz lat. matrimonium. Nalazi se samo u čakavskijem spomenicima i knjigama XVI i XVII vijeka ...

MUSK, v. musak, m. isto što l mosak, l mošak i istog postanja ... Između rječnika samo u Mikaljnu ...

OKUŠEŃE, n. nom. verb. od okusiti ... Najstarije su potvrde iz XVI vijeka ...

POTAJAN, adj. isto što otajan ... Najstarije su potvrde iz XVI vijeka ...

REDAK, m. dem. od red. mali red; redak u pismu, knjizi, stih, vers ... Dolazi od XVI vijeka ...

ZALIJATI, ... zaliti, zalivati, polivati ... Nalazi se od XVI vijeka u dva čakavska pisca i u čak. narodnoj pjesmi ...

Navedene riječi potvrđene su prema tome bar u 15. stoljeću, ako ne i prije, jer dolaze i u *Spovidi općenoj*.

U *Spovidi općenoj* ima riječi koje Akademijin Rječnik nikako nije zabilježio. Ponajviše je nezabilježenih riječi opet sa slovima koja su već bila objavljena kada je *Spovid općena* ušla u njegove izvore. Poznato je da je obrađivanje Akademijina Rječnika potrajalo mnogo duže nego što je zamislilo njegov prvi urednik Đuro Daničić (potrajalo je čak čitavo stoljeće), pa su za nj počeli dodavati novi izvori. Otuda je druga polovina Rječnika dokumentacijom bogatija od prve, a time i preciznija u povijesnim podacima o riječi i njezinoj geografskoj rasprostranjenosti.

Već je Tomo Maretić uočio nesrazmjer u dokumentaciji prvih dijelova i kasnijih, pa je upozorio da sve »što izađe odsele na svijet vrijedno da uđe u Rječnik, to će se morati ostaviti za dodatak ovome djelu, koji će se štampati pošto se djelo svrši«. ⁶ Za takav dodatak već petnaestak godina prikuplja se građa iz naknadno uzetih izvora u Institutu (sada Zavodu) za jezik u Zagrebu, kako bi se popunili podaci u onom dijelu Rječnika koji je već bio tiskan kada su oni upotrebljeni za Rječnik. Među naknade izvore, kao što smo pokazali, ide i *Spovid općena*. Stoga navodimo nezabilježene riječi, koje bi mogle ući u dopune Rječnika:

- ALMUZINA, f. milostinja, milodar (u crkvi).
- ANIMA (lat.), f. duša, duh, život.
- AUKTORITAD (tal. autorità), f. autoritet, ugled.
- BAŠTUNADA (tal. bastonata), f. udarac štapom (ili batinom).
- ČANČATI (tal. cianciare), brbljati, zanovijetati.
- DEFET (tal. difetto), m. nedostatak, mana.
- DESPOTATI, raspravljati, preti se.
- DINITAT (tal. dignità), f. čast, dostojanstvo.
- DIVOCION (tal. devozione), m. pobožnost.
- EFET (tal. effetto), m. učinak, efekt.
- GLTUN, m. sladokusac.
- HOTINO, adv. hotimice.
- INKANTAMENT (tal. incantamento), m. čar, čarolija.
- INVIDIJOZ (tal. invidioso), adj. zavidan, jalan.
- KUNTRESTANJE, n. suprotstavljanje.
- NEURDINAN, adj. neuredan, nesređen.
- ŠTICOZ (tal. stizzoso), adj. razdražljiv, gnjevljiv.
- TRIŠĆENOST, f. malodušnost.
- UVZDRŽANJE, n. suzdržljivost, strpljivost.
- VSUDE, adv. svuda.
- VZMOŽNO, adv. moguće, možda.

Navedeni inventar riječi nezabilježenih u Akademijinu Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika sadrži, doduše uglavnom tuđice. Ipak one mogu ući u dopune Rječnika, jer su tuđice i inače ušle u Rječnik »jedno zato što bez mnogih (tj. tuđica) ne može ni biti, kao što ni jedan jezik nije bez njih, a drugo zato što su one veoma važne ne samo za poznavanje zakonâ u jeziku nego i za historiju kulture narodne«, kako je istakao prvi urednik Rječnika Đuro Daničić.⁷

U senjskoj *Spovidi općenoj* ima još jedan fond tuđica, koje Akademijin Rječnik nije zabilježio. To su talijanizmi i latinizmi preuzeti iz predloška gotovo bez adaptacije. Njima se obično imenuju grijesi i njihove »kite« (grane). Takvi su talijanizmi npr.:

- AFLIKCIONE (tal. afflizione), f. tuga, žalost, jad.
BIASTEMAR (tal. bestemmiare), m. psovanje.
DEPRAVAZIONE (tal. depravazione), f. izvrtanje, pokvarenost, izopačenost.
DERISIONE (tal. derisione), f. ruganje, ruglo, podrugivanje.
DESPERARSE (tal. disperarsi), očajati.
DETRAKCIONE (tal. detrazione), f. odbijanje, oduzimanje.
ELACIONE (tal. elazione), f. polet, zanos.
FURTO (tal. furto), m. krađa, lupeština.
IMPORTUNITA (tal. importunità), f. bezobraznost, osornost, silovitost.
INGANO (tal. inganno), m. prijevara, varka.
INGRATITUDINE (tal. ingratitude), f. nezahvalnost.
KAVILACIONE (tal. cavillazione), f. zadirkivanje, podrugivanje, peckanje, mudrovanje.
KOMPRESIONE (tal. compressione), f. stiskanje, zbijanje.
KONTENCIONE (tal. contenzione), f. svađa, gombanje.
LAŠIVIJA (tal. lascivia), f. bludnost, putenost, pohota.
LATROCINIO (tal. latrocinio), f. razbojstvo, lopovština.
MAKINACIONE (tal. macchinazione), f. spletkarenje, rovarenje.
MENDACIO (tal. mendacio), f. laž.
MULTILOKVIO (tal. multiloquio), f. bujica (ili obilje) riječi.
MURMURACIONE (tal. mormorazione), f. mrmljanje.
MALEDIRE (tal. maledire), prokleti, kleti.
MALINARE (tal. malignare), zlobno tumačiti, praviti zlobne primjedbe.
ODIO (tal. odio), m. mržnja, omraza.
OMICIDIO (tal. omicidio), f. ubojstvo, umorstvo.
PIGRICIJA (tal. pigrizia), f. lijenost.
PRESUMPCIONE (tal. presunzione), f. umišljenost, drskost, objest.
RAPINA (tal. rapina), f. grabež, otimačina.
SINGULARITA (tal. singolarità), f. osobitost, osobina, znamenitost.
SUSURACIONE (tal. susurrazione), f. žamor, šapat.
TEMPERANCA (tal. temperanza), f. umjerenost.
VIOLENTE (tal. violento), adj. nasilan, goropadan.

Neadaptirani latinizmi su npr.:

- ADULTERIUM (lat. adulterium), n. preljub.
AROGANCIJA (lat. arrogantia), f. drskost, objest, nadutost.
DELEKTACIO (lat. delectatio), f. naslađivanje, uživanje.
DESIDIJA (lat. desidia), f. besposličarenje, nerad, lijenost.
DIFAMACIO (lat. diffamatio), f. ogovaranje, kletva.
DILACIO (lat. dilatio), f. odgađanje, odgoda.
EBRIETAS (lat. ebrietas), f. pijanstvo.
FORNIKACIO (lat. fornicatio), f. blud.
IMODESTIJA (lat. immodestia), f. nečednost, neskromnost.
IMPACIJENCIJA (lat. impatientia), f. nestrpljivost, nepodnošenje.

IMPROVIDENCIJA (lat. improvidentia), f. nemar, nebriga.
 IMPUDICICIJA (lat. impudicitia), f. bestidnost, blud, razvrat.
 INABSTINENCIJA (lat. inabstinentia), f. nesuzdržljivost.
 INCESTUS (lat. incestus), m. rodoskvrnjenje, rodoskvrnuće.
 INCIRKUNSPEKCIJA (lat. incircumspectia), f. neopreznost.
 INONESTAS, INUNESTAS (lat. inhonestas), f. nepoštenje, sramota.
 IMPUDENCIJA (lat. impudentia), f. besramnost, drskost.
 INKVIETUDO (lat. inquietudo), f. nemir, briga.
 INPERSEVERANCIJA (lat. inperseverantia), f. nepostojanost.
 INREVERENCIJA (lat. irreverentia), f. nepoštovanje.
 INSOLENCIJA (lat. insolentia), f. bahatost.
 INVIDIJA (lat. invidia), f. zavist, omraza.
 JAKTANCIJA (lat. jactantia), f. hvastanje, okolost.
 KONTUMELIJA (lat. contumelia), f. pogrda, grdnja, uvreda.
 KONVICIUM (lat. convicium), n. vika, svađanje, prepiranje.
 KRAPULA (lat. crapula), f. pijančevanje, bančevanje, proždrljivost.
 KUPIDITAS (lat. cupiditas), f. pohlepa, lakomost.
 MALICIJA (lat. malitia), f. zloba, pakost.
 MOLICIES (lat. molities), f. mekoća.
 NEGLIENCIJA (lat. negliencia), f. nemarnost, nehajstvo.
 OCIOZITAS (lat. ociositas), f. besposlenost.
 PETULANCIJA (lat. petulantia), f. obijest, raskalašenost, raspuštenost.
 PRODIGALITAS (lat. prodigalitas), f. rasipnost, rasipanje.
 PUŽILANIMITAS, PUŽILINIMITAS (lat. pusillanimitas), f. malodušnost, plašljivost.
 RAPTUS (lat. raptus), m. otmica, razbojništvo.
 REMISIO (lat. remissio), f. otpuštanje, praštanje, spuštanje.
 RETENCIO (lat. retentio), f. ustavljanje.
 SAKRILEJIUM (lat. sacrilegium), n. svetogrđe, oskvrnjivanje.
 SOMNOLENCIJA (lat. somnolentia), f. pospanost, dremljivost.
 STUPRUM (lat. stuprum), n. silovanje, oskvrnjenje.
 SUSPICIO (lat. suspicio), f. ljubomora, sumnja.
 TARDITAS (lat. tarditas), f. oklijevanje.
 TEPIDITAS (lat. tepiditas), f. nemar, nehajstvo.
 VERBOZITAS (lat. verbositas), f. obilje riječi, opširnost u govoru.
 VIOLENCIJA (lat. violentia), f. silovitost, goropadnost.
 VITUPERIUM (lat. vituperium), f. ukor, karanje.

Neadaptirani talijanizmi i latinizmi u *Spovidi općenoj* shvaćeni su kao svojevrsni termini, nazivi grijeha i njihovih grana, pa je to i razlog što su oni u čakavskom prijevodu ostali neizmijenjeni. Nekih nevedenih latinskih riječi nemaju ni izvori na kojima je izrađen »Lexicon latinitatis medii eavi Iugoslaviae«, vol. I, Zagreb 1973, vol. II, Zagreb 1978.

U zaključku ponovimo da je senjska *Spovid općena* po mnogočemu zanimljiv i vrijedan izvor Akademijina Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika: po tome što ide u malobrojne izvore iz 15. stoljeća; što su za pojedine riječi potvrde iz *Spovidi općene* najstarije, čak i jedine; što ima riječi koje treba da uđu u dopune Rječnika i napokon što se u njoj može pratiti povijest nekih tuđica (talijanizama i latinizama) u hrvatskom jeziku.

BILJESKE

1 Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu, Zagreb 1880—1976.

2 Popis knjiga i rukopisa upotrebljenih za rječnik. Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu, dio VI, Zagreb 1904—1912, 953, 947, 955, 947, 943.

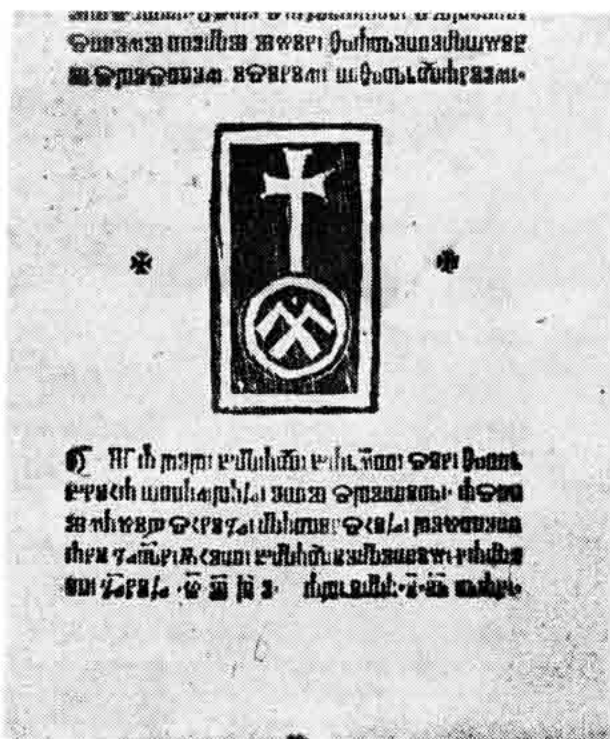
3 »Pri ovoj, rukopisnoj (tj. *Ivančićevu zborniku*, op. moja), privezana je omanja knjižica također u maloj 8. ni od 37 listova na bijeloj hartiji, i za koju, u koliko nam je poznato, ne znadu još hrvatski učenjaci... Na početku te knjižice stoji: 'Poči spovid opštena ča jest način ki ima držati človik na ispitanje konšencije kada se oće ispoviditi, složena po častnom gospodinu fra Mihovilu teologu iz Milana reda svetoga Franciska'; a na samom koncu: 'Ja pop Blaž Baromov sin s Vrbnika stampah ovu spovid, a stumači ju s knjig latinskih počtovani gospodin Jakov Blažiolović na let g.nih 1496, aprila 25 dan'a, str. 23.

4 I. Milčetić, Prilozi za literaturu hrvatskih glagolskih spomenika. *Starine JAZU*, knj. 23, 1890, 81.

5 J. Badalić, Inkunabule u Narodnoj Republici Hrvatskoj. *Djela JAZU*, knj. 45, Zagreb 1952, 25.

6 Objava o daljem obrađivanju rječnika. Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika *JAZU*, sv. 97, Zagreb 1976, 12.

7 Đ. Daničić, *Ogled*. Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika *JAZU*, sv. 97, Zagreb 1976, 6.

Sl. 109 — Posljednja stranica »Spovidi općene« s tipografskim znakom senjske tiskare. Senj 1496.

Sl. 110 — Miniјatura proroka u I. Vrbniĉkom misalu popa Tomasa arhidakona senjskog iz 1456. (Vrbnik, Zupni ured). Na listovima nogu nalaze se inicijali T. M., koji su vjerojatno potpis popa Tomasa.